

УДК 398.21:81'255.4

М.А.Венгренівська

КАЗКОВІ ІМЕНА І НАЗВИ ТА ЇХ ПЕРЕКЛАД: СЛОВ'ЯНО-НЕСЛОВ'ЯНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

У статті йдеться про відтворення українських та російських казкових імен та назв французькою мовою. Подаються конкретні приклади перекладу дво- та багатокомпонентних реалій, аналізується їх специфіка та прагматика.

Ключові слова: слов'яно-неслов'янський переклад, казкові імена, контекст, специфіка відтворення реалій.

The article deals with the translation of the Ukrainian and Russian fairy-tales' names and titles into French. Certain examples of translation of two- and multiple components are given, and their specifics and pragmatics are analysed.

Key words: Slavic and Non-Slavic translation, fairy-tales, context, recreation.

При розгляді питання відтворення казкових імен та назв у перекладі ми враховували три основні моменти, що мають вирішальне значення при виборі варіанта перекладу: стилістичну функцію імен і назв у плані всього тексту казки; їхню семантичну структуру і традицію їхнього вживання в мові оригіналу та в мові перекладу [Венгреневская 1981, с. 8].

При нашому аналізі ми використали запропонований М. Морозовою [Морозова 1977, с. 232–234] поділ імен персонажів казок за їхнім походженням на канонічні, неканонічні, запозичені та вигадані, власне казкові, а також запропоноване нею розрізнення їх за структурою на однокомпонентні, двокомпонентні та багатокомпонентні форми. Одразу ж зауважимо, що канонічні, неканонічні та запозичені імена не складають особливих труднощів для перекладу, стосовно якого вони є інваріантними і транскрибуються як звичайна онама. Про-

блеми виникають із власне казковими, вигаданими іменами та назвами, співвіднесеними з героями казки, з фантастичними персонажами та чарівними предметами. Багато з них настільки своєрідні і національно специфічні, що не дозволяють засобами іншої мови «повторити неповторне». У таких випадках може йтися лише про відносну адекватність перекладу, і ступінь цієї відносності залежить не лише від особливостей мови перекладу, а й від майстерності перекладача.

Дослідники не раз відзначали особливі якості казкового слова, зокрема його семантичну ускладненість. Це притаманне і казковим іменам, у яких відображаються прадавні анімістичні уявлення про те, що кожна річ має своє, невіддільне від неї, ім'я. Оце первісне магічно-символічне значення імені особливо відчувається в казковому світі персоніфікованої природи, речей і тварин.

Зазвичай власні назви виступають в якості знака, тісно пов'язаного з предметом, який називають, без експлікації якихось особливостей, притаманних даній особі. За винятком хіба що деталі, що становить її ім'я. Власна назва сприймається як найконкретніша з усіх можливих типів назв, значною мірою позбавлена сигніфікативного змісту [Степанов 1975, с. 10–20]. У казці, навпаки, власна назва виявляється не лише денотативом, але й конотативом, який визначає зв'язки висловлювання з текстом. Казкове ім'я «сигніфікативно» орієнтоване, несе інформацію про властивості й особливості означуваних осіб і одночасно відноситься до «картини казкового світу».

Найменування персонажів і чарівних предметів органічно входять до поетичної структури казок, зумовленої «установкою на вигадку»: «Казка визначається таким чином, що в основі її естетики лежить вигадка, навмисне підкреслена як вигадка» [Пропп 1958, с. 258]. Проте в казці не все вигадане й «неправдоподібне». Уся жанрова суть казки... якраз і полягає в своєрідності казкового поєднання в ній реального і вигаданого.

ного [Лазутин 1973, с. 179–180]. Тут предмети, явища природи, тварини діють, як люди. Людські риси спостерігаються у світі тварин і речей. До світу неживого привноситься метафорична «персоніфікація», виходить «знімок» з людського життя: текст казки будується на своєрідному перекодуванні плану вираження одного коду (реального) в планах іншого коду (фантастичного).

Поєднання реального та вигаданого є своєрідним поетичним законом казки. Цей закон визначає вживання традиційних казкових засобів: традиційних казкових формул (ініціальних, медіальних, фінальних), постійних епітетів, казкових повторів, антитез, гіпербол, а також слів, що позначають назви казкових предметів, імена казкових персонажів. Вплітаючись у художню тканину казки, казкові імена та назви несуть у собі додаткові функції, що виходять за межі їхнього безпосереднього контекстного оточення. Між системою казкових імен та назв і змістом казки встановлюється особливий зв'язок. Поряд з іншими засобами, казкові імена й назви, будучи ніби індикаторами світу несправжнього, чарівного, стають ключовими знаками стильової «моделі» казки, утворюють стійкий каркас її тексту, орієнтованого на «казковість». Прикладом цього може бути уривок із літературної казки Гоффмана «Die Königsbraut» [Hoffman 1975, с. 329]. Текст повністю заснований на метафоричному перекодуванні. Світ, зображений у ньому, називається одним словом «город» – «Gemüsegarten». Зроблено це з особливою цільовою установкою – задати тему для подальшого розгортання метафоричного образу. Город той, звісно, казковий: усі овочі в ньому оживають і стають подібними до людей. І саме ця установка і виступає прагматикою даного тексту, в якому відносну свободу оформлення обмежують правила, обов'язкові для даного коду: метафоричні назви усіх овочів, що стають вузловими елементами «казковості». Представники того «іншого», городнього царства – гер фон Шварц-

ретіг чи просто пан Чорна Редька, мсьє Часник, сеньйор ді Брокولی чи сеньйор Цвітна Капуста, *der Pan Kapustowicz* – пан Капуста, англійська гвардія Червона морква, міністри Голівки Капусти, принци Салати, принцеси Квасолини, герцоги Огірки, князі Кавуни, генерали Цибуля й Буряки, пажі Лаванда й Фенхель тощо.

Найменування всього барвистого городнього люду визначені сферою їхньої дії, усі вони в заданих умовах реалізують притаманну їхній семантичній структурі потенційну валентність, перетворюючи її на якісну ознаку. У новому ракурсі, тобто в поєднанні зі словами «принц, принцеса, міністр, генерал, паж, герцог» тощо, слова «салат, квасоля, капуста, буряк, цибуля, лаванда, огірок» виявляються заміщеними в своїй внутрішній суті при збереженні зовнішніх характеристик: форми, кольору, величини, запаху, смаку тощо. Ці «вип'ячені» якісні ознаки стають розпізнавальними знаками для образу тих, кого називають відповідними іменами. За такого перекодування, у результаті своєрідного суміщення двох понять і навмисної невідповідності змісту й форми вираження, суті й зовнішності, виникає ефект казковості й комічності. Особливо це стосується імен кумедних фігур камердинерів, на іноземне походження яких указують титули поруч із німецьким «*der Herr von...*», італійське «*der Signor di...*», польське «*der Pan...*». Але не лише титул, а й сама назва овоча іноземна: *Schwarzrettig* (Чорна Редька) – німецька, *Roscambolle* (Часник) – французька, запозичена з іспанської, *Broccoli* (Цвітна Капуста) – італійська, *Kapustowicz* – польська, оформлена, як слов'янські прізвища на -ович. За кожним з цих персонажів стоїть відчутна реальність не лише світу «*Gemüsegarten*», але й великого світу за його межами.

Функціонування казкових імен знаходиться не лише в безпосередній співвіднесеності з ситуацією, але й створює цю ситуацію. Зрозумілість життєвих позицій казкових персонажів,

їхніх ідеалів і прагнень, чітка конфронтація темних і світлих сил, характерна для народної казки, схематизм образів, які відтворюють не стільки індивідуальні людські характери, скільки узагальнені соціальні типи, генералізація однієї сюжетної лінії, пов'язаної, як правило, з єдиним головним героєм, який несе світле начало, передбачає й добір імені типізованих казкових персонажів, фантастичних істот, казкових предметів.

«Суспільний простір» казкового світу заповнений різноманітними постійними знаками, символами, що вказують на присутність «у такому-то царстві», в «такому-то государстві» царя, а також могутнього володаря, який протистоїть йому з «іншого» царства – «морського», «підводного», «підземного», – «гірського духа», «лісового духа» і т. п., постаті яких здебільшого символічні, так само, як їхні володіння. Казкові топоніми підкреслюють вигаданість, нереальність змальованих країв. Такими ж підкреслено вигаданими є й власне казкові імена і назви, головна особливість яких – «казковість», здатність нести в собі казкове значення, виражати казкове поняття. Ім'я рекомендує нам героя в цілому, в усій його одиничності і конкретності, але, перш за все, наділений якоюсь однією суттєвою ознакою, з якою він постає в казковій реальності. Ім'я казкового героя – своєрідна маска-знак, що приховує «власне» обличчя реальної людини, надає йому ніби застиглого виразу, який він має зберегти від початку і до кінця казки. Виразу, який ніби забороняє, перепинає йому шлях до прояву інших якостей, окрім власне казкових, що наперед визначають його поведінку. Іншими словами, казкове ім'я – це образ. І тільки виявивши внутрішню форму цього образу, мотивування, можна відшукати адекватну мовну форму для його відтворення в перекладі.

Чим складніші й промовистіші казкові імена та назви, тим цікавіші вони для перекладу. Двокомпонентні й багатокомпонентні імена виконують як основну функцію будь-якої

власної назви, диференціюючу, індивідуалізуючу, так і специфічно казкову – характеризуючу. Основною ознакою цих конструкцій є наявність у них опорного компонента, який і несе в собі характеризуюче значення. Найчастіше цю роль виконують постійні епітети: прикметники-означення або ж епітети-прикладки у вигляді іменників чи субстантивованих словосполучень. Цілісність цих словосполучень проявляється у порядку наступності компонентів, що не допускає їхньої перестановки, і у невід’ємності постійного епітета, який, будучи елементом понятійної конкретизації, закріплює характеризуючу ознаку як частину самого поняття. Такою семантичною ознакою [Виноградов 1947] казкового імені як стійкої структури є «цілісність смисла» [Ожегов 1974, с. 197], «цілісність номінації» [Ахманова 1957, с. 168], тобто його семантична неподільність. Виступаючи як певні одиниці «казкового значення», ці імена та назви становлять особливий семантичний вузол, який утворює своєрідне «образно-казкове поняття». У цьому вузлі два семантичні плани – план конкретного, індивідуального і план абстрактного, узагальненого, умовного. У такій подвійній структурі понятійна конкретизація першого компонента досягається за допомогою другого – постійного епітета, що несе елемент незвичайного (Ворон Воронович, Змій Горинич, Царівна-жабка, чудо-юдо тощо). Звідси нова якісність усієї структури: конденсоване, згущене значення – подвійне повідомлення в одному знаці.

Позначимо перший компонент структури казкового імені (назви) літерою А, а другий – літерою В. Останній, який найчастіше є постійним епітетом чи епітетом-прикладкою і може бути виражений іменником, субстантивованим прикметником, субстантивованим словосполученням. При виділенні структурно-семантичних типів казкових імен (назв) ми враховували: їх семантичну неподільність, характер семантичного зв’язку між компонентами А та В, характер вираження

компонента **В** та його емоційно-експресивну наповненість, дані перекладу. У результаті ми отримали вісім структурно-семантичних груп.

І. Двокомпонентна модель **АВ** (типу: гуси-лебеді), де **А** – іменник (**N1**), **В** – іменник, епітет-прикладка (**N2**) з понятійного ряду **А**. **А** та **В** – кореферентні іменники, тобто, вони називають, характеризують одну й ту саму особу, один і той самий предмет. Таке застосування компонентів **А** та **В** веде до зміни значення структурно-семантичної моделі. Значення всієї моделі може бути описане приблизно так: **А** набуває якоїсь властивості від **В**, компонент **В** набуває якоїсь якості від **А**, відбувається розширення значення кожного компонента. Ці значення ніби накладаються, але не зливаються, звідси – певна недомовленість, невизначеність, загадковість загального образу: **А** не **А**, а ніби **В**, але одночасно **В** не **В**, а ніби **А** («гуси-лебеді» – не зовсім гуси, але й не зовсім лебеді, а щось абсолютно нове). Обидва компоненти граматично рівнозначні, взяті з одного понятійного ряду. Кожен із них означає щось реальне. Об'єднані в одному словосполученні, вони двоєдині й утворюють нове поняття, казкове. Тут ми маємо стисле порівняння, де знищено порівняння «як», «ніби», «подібно». І якщо сполучник «як» передбачає одночасно і близькість, і окремість, зберігає дистанцію між уявленнями, в даному випадку створюється ефект тотожності. Подібні конструкції на позначення кольорів поширені у французькій мові (наявні *robe mauve, abat-jour saumon*). У такій позиції для компоненту **В** можливий практично будь-який іменник, що позначає предмет, колір якого сподобався. Другий компонент, епітет-прикладка, тут не є ознакою порівняння, оскільки структура об'єднує предмет та образ висловлювання, що робить момент порівняння необов'язковим. Створюється образ, ніби з подвійною прикладкою, цілком неправдоподібний, який повністю заміщує іменники, що початково

порівнюються. Компоненти **А** і **В** у свою чергу можуть бути подвоєні, зберігаючи принцип загальної моделі:

чудо-юдо	риба-кит
А	В

Елемент загадковості образу в такому випадку підсилюється, стираються межі його узагальненості, а все ім'я оформлюється орфографічно як субстантивоване словосполучення. У перекладі французькою маємо рівноцінні еквіваленти, де збережені і структура, і образ: гуси-лебеді – *les oies-cygnes*; море-океан – *mer-océan*; риба-кит – *poisson-baleine* тощо. А от уже «чудо-юдо риба-кит» при перекладі передається тим самим «*poisson-baleine*», найоригінальніший елемент словосполучення випущений, таким чином непоправно втрачається його національна форма. Так само не мають у перекладі еквівалента українські коза-дереза – *la biquette malicieuse*; яйце-райце – *l'œuf magique* (нім. *das Wundererl*). Слова «дереза», «райце» загадкові, як загадкове також «юдо», взяті з якогось «непонятійного» ряду і розташовані поруч зі словами «коза», «яйце», «чудо» через свої евфонічні властивості для створення внутрішньої рими, але назагал маємо цікавий образ. При перекладі структура таких образів, таких собі казково-національних реалій, компонентів мовної картини світу українців руйнується, пошуки перекладача йдуть по лінії відшукування слова, яке хоч якось вказувало б на загадковість другого компонента (*la biquette malicieuse* – хитра коза; *l'œuf magique* – чарівне яйце). До даної групи можна віднести й такі російські словосполучення як «изба-не-изба» (*une isba-qui-n'est-pas-une-isba*); «терем-не-терем» (*une maison-qui-n'est-pas-une-maison*). У французькому варіанті просто розшифровується зміст, виявляється прихована в словосполученні предикація.

Одним із компонентів структури **АВ** може бути, як зазначалося, не іменник, а якийсь субстантивований компонент, наприклад, займенник. Скажімо, в англійському перекладі

української казки «Яйце-райце» Змія – the She Dragon (Вона-Дракон). Інші варіанти: жінка (дочка, мати, сестра) Дракона (Змія), Дракониха, Змія-Дракон; українські Змія, Зміючка тощо без контексту неприйнятні. Тут цікава незвична форма злиття в єдиному значенні конкретизуючих та інтегруючих компонентів [Венгренувская 1981, с. 22]: епітет-прикладка Dragon набуває образності від субстантивованого займенника She, який тут ніби матеріалізувався. При переході до нового семантичного поля, окресленого словом Dragon, займенник She посилює конотації, потенційно в ньому закладені, тобто отримує можливість покривати собою значення будь-якого іменника. На додачу в обрамленні артиклю the словосполучення She-Dragon утворює якісно новий словесний знак, що виражає нове «образно-казкове» поняття. З іншого боку, можна було б вважати, що She виступає тут і в експресивній функції так званого «займенникового епітета», вказуючи на те, що іменник Dragon вжитий як предикат. А оскільки She надлишкове в своїй функції, воно набуває вторинного значення – модального, в даному випадку пейоративного (можна було б перекласти, як «Дракониха»). Натомість, слід пам'ятати, що поза казковим контекстом the she dragon – звичайний іменник жіночого роду, де she – просто граматичний позначник категорії роду.

II. Двокомпонентна іменна модель **AB** (типу: скатерть-самобранка), де **A** – іменник (**N1**); **B** – епітет-прикладка у вигляді віддієслівного іменника (**N2**), зокрема понятійні ряди іменників **N1** та **N2** не перетинаються. Віддієслівний іменник, виконуючи функцію прикладки, часто включає в себе компонент «само-» (наприклад: меч-самосік, гуслі-самогуди, скатірка-самобранка), і за його допомогою в таких словосполученнях позначається пряма функція чарівних предметів. Виступаючи носіями чарівних властивостей, прихованих в означуваних ними предметах, такі епітети-прикладки визна-

чають емоційно-експресивну спрямованість усього словосполучення – назви чарівного предмета. При перекладі таких назв французькою мовою, двокомпонентна структура, як правило, руйнується, втрачається самотність форми, а віддієслівний іменник розкривається дієсловом та займенником: скатерть-самобранка – *une nappe-qui-seule-se-met*; гусли-самогуды – *des gouslis-qui-seules-jouent*. Звісно, якщо у французькій мові є закріплений традицією відповідник, використовують його: чоботи-скороходи – *les bottes de sept lieues*. Що стосується постійних епітетів у назвах чарівних предметів, виражених прикметниками, вони, здебільшого, виявляються прихованими предикатами означуваного предмета, що й розкривається в перекладі. Наприклад: живая и мёртвая вода (рос.) – вода живуча і цілюща (укр.) – *l'eau qui rend verdure de vie et l'eau morte* (франц.), або ж *l'eau morte et vive*. У французькій казці у двокомпонентних іменах і назвах епітет-прикладка, що виражає субстантивовану якість, може бути також і дієслівним словосполученням, як у казці Пурра «*Le conte de Vidal va-de-bon coeur et de son chien va-comme-le-vent*» [Pourrat 1975, с. 144], у російському перекладі – «Сказка о Видале добродушном и его собаке обгони ветер». Причому в застиглій формулі другого компонента імені, що вказує на чарівні властивості, один з елементів, змінюючись, може їх підсилювати. Так, у цитованій уже казці господар тричі називає свого пса по імені, але щоразу ніби наказує проявити ще з більшою силою свої чарівні властивості: «*Allons, Va-comme-le-vent! Va-comme-l'ouragan, Va-comme-la-tempête, aujourd'hui mérite ton nom*» [Pourrat 1975, с. 144].

III. Двокомпонентні словосполучення **АВ** (типу: Василиса Прекрасна), де перший компонент **А** – конкретне ім'я, а компонент **В** – епітет у вигляді прикметника, що вказує на його характерну якість. Тут, по суті, маємо справу зі субстантивацією виділеної типізованої ознаки. У цьому випадку при перекладі

французькою перед другим компонентом обов'язково вживається артикль: Василиса Премудрая – Vassilissa-la-très-sage; Елена Прекрасная – la très belle Hélène; Василиса Прекрасная – Vassilissa-la belle; Иванушка-дурачок – Ivan-l'Innocent (Ivan-le-Bon-à-rien); Кощей Безсмертний – Kochtchei-l'Immortel; Язиката Феська – Kveska-la-Bavarde. Таким чином у перекладі зберігається яскраво виражене оціночне найменування осіб.

IV. Двокомпонентні словосполучення **AB** (типу: Иван Сучич), де другий компонент вказує на чудесне походження героя, або його чудесні якості. В основі такого імені найчастіше лежить алогізм, логічна несумісність об'єднаних елементів. У залежності від лексичного значення компонентів ми розрізняємо три види таких імен:

1. Другий компонент вказує на чудесне походження героя від тварини: Иван-Медвежье ушко – українською з поясненням: Ведмідь-Іванко (увесь із себе чоловік, тільки вухо ведмеже) – франц. Jean-à-l'oreille-d'ours, Jean-fils-d'Ours, Jean-de-l'Ours; Иван Сучич – укр. Сученко, франц. – Jean-à-l'oreille-de-chien.

2. Імена, які вказують на надзвичайні можливості персонажа – словосполучення, які складаються з двох основ: метафоризованого дієслова у другій особі однини наказового способу та іменника. Обидва компоненти в цілому виконують функцію імені та стають прізвиськами. В основному, це імена казкових богатирів: Верни-гора (Грызи-гора) – Brise-Montagne, Pousse-Montagnes; Крути-вус – Tourne-Moustaches; Вернидуб – Déracine-Chênes. Інші варіанти подібних імен: Верни-дуб, Щавидуб, Кривихаща, Ломи-ліс; Верни-гора; Переверни-гора, Розсунь-гора; Зачини-вода; Товчикамінь, Сучикамінь тощо [Новиков 1974, с. 146]. У перекладах казок А. Пурра [Пурра 1959], Р. Терещенко за аналогією пропонує: Випийрічка, Гонивітер, Гризигора, Слухало.

3. Така ж прозора семантика характерна і для казкових імен, виражених субстантивованими дієсловами III особи однини

(Слухало тощо). Такі імена і назви цілком у дусі французької народної традиції, наприклад, у назвах «заклятих місць»: Coure-Gueule, Courebourse тощо. На цю народну традицію спирається Рабле при створенні своїх живописних прізвиськ, а також Лафонтен – у байках. При перекладі дуже важливо розкрити етимологію такого імені, зберегти внутрішню форму образу. Адже навіть фахівці іноді трактують їх неправильно [Плисецкий 1963, с. 386], наприклад, намагаються утворити Котигорошка від Коти-гора, забуваючи, що народився він, коли мати з'їла горошину. У перекладі цей образ збережено: Котигорошко – le Petit-Pois-qui-roule – Покатигорошек.

V. Особливу форму мають двочленні імена **АВ**, які складаються з імені та імені по батькові, причому другий компонент (**В**) повністю повторює перше ім'я (**А**), але вже як персоніфіковану якість. Найчастіше такі імена отримують казкові велети, уособлені сили природи, звірі, птахи, коли втілюють силу, могутність, хитрість чи мають чудесні якості (Гор-Горовик, Дуб-Дубовик, Вус-Вусович). Такий прийом характерний для фразеології народно-розмовного типу (Глек Макітрович). Генетично ж ці образи (Змей Змеевич, Ворон Воронович, Орел Орлович) походять від найдавніших уявлень про добрих і злих духів, віри в тотемних тварин. При перекладі французькою, на жаль, майже ніколи не зберігається їхня оригінальна мовленнєва форма та національний колорит. А добираючи варіант перекладу, слід, принаймні, враховувати подвоєння семантичної функції другого компонента і одночасно символічність усього сполучення, що досягається завдяки приєднанню другого компонента, який порушує стилістичну нейтральність першого імені (яке саме по собі є персоніфікацією). Крім того, треба зважати на функцію персонажа, притаманні йому чарівні властивості, а також на психологічну і соціальну характеристику. Якщо нас вдовольняє переклад «Морозко-Морозович» як «Morozko-le-gel», якщо

«Місяць Місяцович» можна перекласти як «Le Croissant de Lune» і навіть «Le gentilhomme La Lune» (попри граматичний жіночий рід французького «la lune»), трапляються й складніші випадки. До речі, у французьких народних казках чи фаблію подібні імена часто супроводжуються характеристикою через прізвисько, епітет, титул тощо (le maître, le gentilhomme, le monsieur, le compère, la commère тощо). Деякі казкові імена цього типу відповідають збірному образу. Ворон, якого величають Вороновичем, – представник усіх осіб даного роду, Ворон з Воронів, тобто син Ворона. У перекладі можна було б дати le roi Corbeau, le maître Corbeau («метром» у Франції XVII ст. називали людину III-ого стану). Як варіанти можливі «le roi des corbeaux» та «Voron le Corbeau» тощо. Утім, якщо «Вус Вусовик» у названій казці ще можна передати як «Le maître Moustache», то цей спосіб категорично неприйнятний для імен Крути-Вус (Tourne-Moustache), Гор-Горовик та Дуб-Дубовик. Останні два перекладаємо «Pousse-Montagne» та «Déracine-Chêne» (але в жодному разі не Roi-chêne), бо «Дуб» та «Гор» – прізвиська богатирів, а не просто дерево і гора.

VI. Традиційні для казок про тварин двокомпонентні сполучення **АВ**, де компонент **А** – родова назва тварини, а компонент **В** – постійний епітет у вигляді прикметника чи іменника-прикладки. Казковий звір має певні якості, але не має такого їх поєднання, як у людини. У представників казкової фауни може бути майже людська хитрість, та ніколи не буває людського розуму. Кожен із них тому здатний робити щось одне. Відповідно до однієї провідної якості, ознаки їм часто і дають ім'я, причому в різних варіантах казки і в казках різних народів вони збігаються не завжди. Наприклад, у російській казці «Теремок» прізвиська даються саме за визначальними характеристиками-функціями [Ведерникова 1975, с. 58]: мухашумиха; комар-пискун; мишь-из-за угла хлистенъ; лягушка-на воде балагта; заяц-на поле свертынь; лисица-на поле краса;

собачка-гам-гам; волк-из-за кустов хам; медведь-лесной гнёт; в іншому варіанті – мышка-норушка; лягушка-квакушка; заяц-на горе увертыш-из-за кустов хватыш; медведь-всех давишь [Русские народные сказки 1958, с. 351]. В аналогічній українській казці «Рукавичка» [Українські народні казки 1953, с. 37] закріплені традицією прізвиська тварин такі: мишка-шкряботушка; жабка-стрекотушка; зайчик-побігайчик; вовчик-братик; кабан-іклан; ведмідь-набрід; собачка-гав-гав. Цікаво, що прізвиська-характеристики, якими звірі самі себе називають, ніби диктуються самим діалогом: ім'я має бути помітним, його мають почути, воно потребує відповіді. Глибинні значення слів розкриваються надзвичайно точно, а зменшувальні суфікси ніби урівнюють і примирюють усіх у бажанні жити в теремі (рукавиці). Ланцюжок питань і відповідей міцно скріплений ритмом двочленних прізвиськ та наскрізним «-шка», «-ши». У перекладі ця заданість композиції (загадка – розгадка) та евфонічні властивості імен мають бути відтворені. Прикмет у звірів багато, але відбираються співзвучні прізвиськам інших звірів. У перекладі французькою Ж. Кофман підбрала відповідники: *souris-grignotis*, *cra-paud-lourdaud*, *lapin-trottin*, *renardette-soeurette*, *loup-garou*, *ours-nonnours*, *cochon-grognon*. Схожа ситуація загадки-розгадки обігрується і в діалозі з фантастичної казки-повісті «Мері Поппінс» [Треверс 1983], де переклад детермінується не особливостями мови оригіналу та мови перекладу, а екстралінгвістичним фактором. Англійські персонажі виводяться зі «звичного світу» і замінюються російськими (українськими). Таку асиміляцію, пристосування до умов світу, що оточує мовленнєве співтовариство, здійснювану при перекладі, Ю. Найда називає «динамічною еквівалентністю».

VII. Особливу групу складають специфічно національні двокомпонентні імена, які передаються в перекладі відповідно до традицій народу, на чю мову його здійснено:

рос. кіт – Котофей Иванович;
укр. – пан Коцький;
фр. – le maître Chat;
англ. – Puss-o-Cat і т.п.

VIII. Імена й назви типу **A** + суфікс суб'єктивної оцінки, чи **AB**, де

(**A** + суфікс суб'єктивної оцінки)
(**B** + суфікс суб'єктивної оцінки).

При перекладі предметом пошуку еквівалентних заміन є не лише суфікс суб'єктивної оцінки (в основному зменшувально-пестливих форм); це імена-прізвиська, за якими стоїть мікроситуація, імена з прихованою предикацією (франц. Cendrillon, Marie-Cendron, une Gratte-Cendres, рос. Золушка, укр. Попелюшка, нім. Aschenbrödel; нім. Nußknacker, рос. Щелкунчик, укр. Лускунчик, франц. Casse-Noisettes тощо).

Для української казки в ролі заміників власних назв найбільш характерні двокомпонентні іменникові форми зі зменшувально-пестливими суфіксами: лисичка-сестричка, вовчик-братик, зайчик-побігачик, півник-кугутик. Про їхній переклад уже йшлося, зауважимо лише, що поряд з іншими ритмічними засобами вони створюють особливу, м'яку, пісенну інтонацію українського фольклору.

Отже, аналіз структурно-семантичних груп власне казкових імен та назв підтверджує ускладненість їхньої семантичної структури, яка вимагає, окрім семи «іменуватися», ще й семи «бути казковим», тобто такої, що актуалізує додаткові характеристики денотата (у даному випадку денотат – річ, яка реально не існує). Казковість – це не конструкція і не слово, а нова семантична функція іменника, ступінь виявлення якої залежить від контексту казки, більше того – назажди задана контекстом. При цьому розрізняються імена із закладеною в них предикативністю (1) і імена, які не мають такої ознаки (2).

(1) Крайній ступінь вияву вказаної семантичної функції – це вихід її за межі імені в область безпосередньої дії, включення її в хід розвитку сюжету казки, наприклад в іменах чарівних помічників героя (Крутивус) чи назвах чарівних предметів (меч-самосік). Тут дія та її реалізація задані наперед самим іменем. Перші (Крутивус) – це застигли імперативи, яким властива фігуральність, а план минулого виключається (порівнюємо з тими із них, що стали прізвиськами: Рушай, Мерщій тощо), тоді як здійснення нереалізованої дії передбачається в майбутньому. Власне, цій реалізації сприяє сам контекст, дозволяючи подати дію в найвищій її динамічності як чарівну. Таким чином, імена-імперативи мають і часове значення, бо час у казці завжди послідовно рухається в одному напрямі і ніколи не повертає назад. Відтак при перекладі слід враховувати перспективу включення до дії їхньої «динамічної ознаки», яка розвиває сюжет казки.

Казкові імена-імперативи докорінно відрізняються від імен з десемантизованим імперативом, схожих із ними, але вжитих у неказковому контексті. Наприклад, прізвиська кухарів у романі Рабле «Гаргантюа та Пантагрюель» у перекладі М. Любимова – «...Подавай, Подливай, Суплакай, Жуйвуснедуй» [Любимов 1977, с. 64], де прихована предикація імен не реалізується в дії. Таких французьких прізвиськ немає, але вони «фонетично припустимі» (Ів.). Для перекладача важливо було лише відшукати співзвучне слово, яке відповідало б функціонально-стилістичним завданням оригіналу, надати російській семантиці французького морфологічного вигляду і таким чином розшифрувати французьке значиме ім'я. Інший вид прихованої предикативності знаходимо в іменах «Попелюшка», «Лускунчик», які є частковими знаками мікроситуації («бути в попелі», «лускати горіхи»). При їхньому перекладі слід йти шляхом розкриття внутрішньої форми імені, його мотивування, бо в даному випадку імена зближуються із прізвиськами,

закладена в них предикація має згорнутий, статичний характер і виходу в сюжет казки не передбачає (франц. «Cendrillon» чи навіть «Souillon»!).

(2) Переклад двокомпонентних казкових імен, які не мають предикативності, може залежати від різноманітних факторів, зокрема, від характеру надання другому компоненту імені. Найважливіші з цих факторів:

– фонетична співзвучність другого компонента імені з першим, причому ця співзвучність виступає ще й внутрішньою формою імені (яйце-райце, чудо-юдо тощо);

– субстантивація виокремленої типізованої ознаки в другому компоненті (Василиса Премудра тощо);

– вказівка в другому компоненті на етимологізацію імені (Іван-Ведмеже вушко тощо);

– подвоєння семантичної функції в другому компоненті (Ворон Воронович тощо);

– утворення з «подвійною прикладкою», прикладки-порівняння (гуси-лебеді, жар-птиця тощо).

У пошуках жорсткої структурної обмеженості імені зусилля перекладача можуть бути зосереджені в таких напрямках:

– віднайдення імені, яке відповідає функціонально-стилістичним завданням казки;

– творення його за допомогою перекладацьких неологізмів («потенційного слова»);

– підбір «динамічного еквіваленту» (як його розуміє Ю. Найда);

– розшифрування імені.

ЛІТЕРАТУРА

Ахманова О. Очерки по общей и русской лексикологии. / *О. Ахманова*– М., 1957.

Ведерникова Н. Русская народная сказка. / *Н. Ведерникова*– М., 1975.

Венгренівська М., Гнатюк А. Читаючи перекладні детективи / *М. Вен-*

зренівська, А. Гнатюк// Культура слова. – К., 1990. – № 36.

Венгреневская М. Лингво-стилистические вопросы перевода на французский язык русской и украинской сказки/ *М. Венгреневская* Автор. дис. канд. филол. наук, 10.01.09.– К., 1981.

Виноградов В. Русский язык. Грамматическое учение о слове. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке / *В. Виноградов// Шахматов А. 1869-1920 / Сб. статей и материалов. – М. – Л., 1947.*

Лазутин С. Поэтика удивительного в сказках /*С. Лазутин//* Вопросы литературы и фольклора. – Воронеж, 1973.

Любимов Н. Перевод – творчество / *Н. Любимов–* М., 1977.

Морозова М. Антропонимия русских народных сказок / *М. Морозова//* Фольклор. Поэтическая система. – М., 1977.

Новиков Н. Образы восточнославянской волшебной сказки. /*Новиков Н.* – Л., 1974.

Ожегов О. О структуре фразеологии / *О. Ожегов//* Лексикология. Лексикография. Культура речи. – М., 1974.

Пропп В. Русский героический эпос./ *В. Пропп –* М., 1958.

Пурра А. Хитрий мірошник Сан-Сусі. / *А. Пурра–* К., 1959.

Русские народные сказки. – М., 1958.

Степанов Ю. Основы общего языкознания. / *Ю. Степанов –* М., 1975.

Треверс П. Мері Поппінз. / *П. Треверс–* К., 1983.

Українські народні казки. – К., 1953.

Французские народные сказки. – М., 1959.

Hoffman E. T. A. Märchen / E. T. A. Hoffman – Zeipzig, 1975.

Pourrat H. Contes du vieux-vieux temps / H. Pourrat. – Paris, 1975.

В статье речь идет о воссоздании украинских и российских сказочных имен и названий на французском языке. Подаются конкретные примеры перевода дво- и многокомпонентных реалий, анализируется их специфика и прагматика.

Ключевые слова: славяно-неславянский перевод, сказочные имена, контекст, специфика воссоздания реалий.